

Небојша Димитријевић
Кустос, археолог
Народни музеј у Лесковцу

УДК 904:737.1(497.11)''15''
069.51:737.1(497.11 Лесковац)
(083.822)

ЛАВЉИ ДОЛАРИ У НУМИЗМАТИЧКОЈ ЗБИРЦИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У ЛЕСКОВЦУ

Апстракт: У оквиру Нумизматичке збирке Народног музеја у Лесковцу налази се и неколико примерака низоземског сребрног новца, левенталер (leeuwendaalder), познатијег као лављи долар. Порекло и датум уласка лављих долара у музеј није познат. Лављи долар настао је као ратни новац приликом рата за независност Уједињених провинција Низоземске у другој половини XVI века. Захваљујући развоју низоземске поморске трговине, лављи долари доспевају и до Отоманског царства где у једном периоду XVII века преузимају улогу сребрног новца од акчи у свакодневном животу Отоманског царства. Лесковац као важно економско средиште на југу Србије и место одржавања великог панађура, био је стедиште трговаца из читавог Отоманског царства али и странаца, о чему сведоче и путописи из тог периода. Присуство великог броја трговаца може у недостатку других података да објасни присуство лављих долара у овим крајевима.

Кључне речи: Leeuwendaalder, лављи долар, акче, сребро, Низоземска, Отоманско царство, Лесковац, трговина

У оквиру колекције кованог новца Новог века Народног музеја у Лесковцу налази се и седам примерака лављих долара Уједињених провинција Низоземске. Лављи долари били су низоземска верзија популарне европске сребрне кованице, талера.

Оно што треба напоменути јесте да се не зна одакле и како су се ови примерци лављих долара обрели у музеју. Увидом у Књигу улаза нису нађени никакви подаци о пријему ових предмета у музеј. Од укупно седам предмета, четири поседују инвентарне бројеве, али Инвентарна књига у коју су уведени ови предмети такође није нађена. Иако нема података о томе како су лављи долари доспели у лесковачки музеј, да ли као појединачни примерци или као група, они заслужују да буду публиковани због своје историјске вредности.

Лављи долари, или на низоземском језику левенталери (*leeuwendaalder*), настали су током рата за независност Уједињених провинција Низоземске против Шпаније. Прво су представљали ратни, а затим и трговачки новац шест од седам провинција тадашње Низоземске (Фризија, Гелдерланд, Гронинген, Холанд, Утрехт и Зеланд), али и неколико већих градова (Кампен, Цволе). Први лављи долари исковани су 1575. године и стандардно су били израђени од 427 зрна¹ 75% сребра, тј. тежили су 27,6 гр. У почетку, лављи долар имао је номиналну вредност већу од номиналне вредности количине сребра која се у њему налазила и то је омогућавало влади Низоземске да убира ратни порез од 10% на сваком новчићу.² Лављи долар је био лакши од тадашњих кованица израђених од племенитих метала, па је био zgodнији за плаћање дугова низоземских трговаца приликом трговине у иностранству. Са развојем низоземске поморске трговине и послова по читавом свету, од Северне Америке до Индонезије, дошло је и до широке употребе лављег долара. Данас најпознатији новац на свету – амерички долар – своје име дугује енглеском изговору низоземске речи талер (*daalder*).

Како би нагласили прекид са шпанским сувернитетом, Уједињене провинције Низоземске замениле су портрет Филипа II и шпански грб са новим симболима. На аверсу, у кругу, налази се усправљени лав који риче (по угледу на оригинални бохемијски талер), док је на реверсу приказан оклопник испод чије леве руке се налази штит са грбом. На аверсу се налази текст на латинском „MO ARG PRO CON FOE BELG --- (ознака провинције)“, ово је скраћена верзија текста **Moneta argentea provinciarum confederatum Belgicarum* --- (име провинције или града)“ која може да се преведе као „Сребрни новац Провинција Конфедерације Холандије --- (име провинције или града)“. У овом тексту латински назив *Belgicarum* означава означава простор од реке Сене до Северног мора, северни део тог простора је данашња Холандија (северне провинције које су се побуниле против владавине Шпанаца), док је јужни део данашња Белгија, на коју латинска реч и асоцира. На реверсу се налази латински текст „CONFIDENS DNO NON MOVETVR“, што би у преводу значило „Онај који верује у бога стоји чврсто“, што је представљало мото младе државе.³ Код натписа на реверсу постоји одступање, један такав пример долази и из наше групе кованица. На једном примерку, који потиче из ковнице у Цволеу, на реверсу стоји натпис „DA PACEM DOMINE IN DIEBUS NOST“ у преводу, „Дај, Боже, мира у дане наших живота“.

Захваљујући развоју поморске трговине, у којој су низоземци

¹ Зрно – Grain, традиционална енглеска мера за масу заснована на тежини зрна јечма која износи 64,79 милиграма.

² Koll R., 2002, 50.

³ <http://www.genealogy.ro/banat/leeuwendaalder.html>

предњачили, лављи долари појавили су се као средство плаћања у многим крајевима света, а међу њима и Отоманском царству.

Иако су формалне дипломатске везе између Османског царства и Низоземске Републике први пут успостављене 1612. године, трговачки контакти су већ били успостављени пре 1600. године. Присуство низоземских трговаца на источном Медитерану забележено је већ око 1560. године. Низоземски бродови упловаљавали су под страним заставама у отоманске луке све до 1612. године. У том периоду низомески трговци налазили су се под заштитом Француске и користили су трговачка права и заштиту које су уживали француски трговци на Леванту. Један од првих производа који је дошао у Низоземску из Турске биле су луковице лале које су довеле до праве поаме за лалама у Европи.⁴

Са друге стране, период XVI века у Отоманском царству обележили су сукоби са Хасбурзима на западу и Ираном на истоку. Отоманско царство је војнике своје огромне војске плаћало сребрним новцем, акчама. Са растом војске, за потребе ратова расла је и количина сребра коју је царство користило за војничке плате. У исто време долази и до промена у технологији ратовања, лук и стрела бивају замењени аркебузама и мускетама. Ова чињеница представљала је велики проблем за отоманску војну машинерију, али и порески систем, јер је скоро 40% процента војних трошкова подмиривано новцем добијеним са спахијских имања. Како би се супротставили аустријским аркабузама и мускетама, растао је број јаничара на уштрб спахија, а трошак опреме нових трупа пао је на централну благајну.⁵

Такође, положај самог царства на средини трговачких путева између Европе и Азије доприносио је монетарној нестабилности. Током XII века у Европи су откривена богата налазишта сребра у Бохемији, Угарској и на Балкану, али Европа и Отоманско царство су и даље били у трговинском дефициту са Азијом, одакле је увожена свила, зачини и друга роба, а у коју се сливао новац израђен од племенитих метала. Мањак који је настајао одласком новца од племенитих метала надокнађиван је европским новцем израђеним од племенитих метала, али и овај новац се није дуго задржавао већ је настављао путем истока, иако је царство у појединим тренуцима ограничавало и забрањивало извоз сребра на исток. Ова флукуација новца изазивала је додатни притисак на државну благајну.⁶

Један од начина на који је централна влада покушавала да превазиђе ове тешкоће било је смењење удела сребра у сребрном новцу и промена курса новца. Да би надоместила недостатак сребра, удео сребра у акчи је

⁴ Bulut M., 2002, 200 – 202.

⁵ Pamuk S., 2003, 132.

⁶ Idem, 133.

1566. године смањен за 7 %, вредност султана и дуката порасла је са 60 на 65 акчи и почела је да расте све више. Централна влада је 1580. године фиксирала курс од 60 акчи за султан или дукат. Ова интервенција владе довела је до нестајања златног новца у трансакцијама које су користиле неповољни званични курс.

Тешкоће које су настале након овог потеза централне владе довеле су до највећег смањења вредности сребрног новца средином осамдесетих година XVI века. До тог тренутка од 100 дирхама⁷ чистог сребра израђивало се 450 акчи, након смањења вредности ковнице су добиле налог да од исте количине чистог сребра израде 800 акчи, што је умањило удео сребра у новцу за 44%. Званични курс је промењен сходно овоме и за један султан или дукат добијало се 120 акчи. Варирање вредности акчи на крају је довело да акча буде изузетно мали и танак новчић, његова тежина и удео сребра смањили су се са 0.7 грама у 1580. години на 0.3 грама у 1640. години. У свакодневном животу била је потребна велика количина акчи за свакодневне трансакције. Обични људи почели су да зазиру од акчи и порасла је тражња за стабилнијим европским кованицама као што су били лављи долари које су Турци називали лављи куруши (*esedi gurush*).⁸

Договор који су Низоземци склопили са Отоманским царством дозвољавао је увоз златног и сребрног новца без икакве надокнаде, али са забраном да се они прерађују у отомански новац у локалним ковницама. Ова мера Порте довела је до великог прилива страног новца којег су људи користили у свакодневном животу, нарочито лављих долара, али и фалсификованог сребрног новца којег су углавном доносили са собом управо низоземски трговци.⁹ Истовремено са повлачењем лављег долара из оптицаја у низоземским процинцијама после 1620. године, велике количине овог новца исковане су само ради потребе трговине са Блиским истоком, а врхунац ковања овог новца догодио се у периоду 1630 – 1690. године.¹⁰ Везир Алепа је 1677. године запленио товар од 200.000 лављих долара. Како би ослободили свој товар, трговци су морали да плате 15.000 лављих долара.¹¹

Током XVII века лављи долар играо је важну улогу у трговини на простору читавог Отоманског царства, нарочито у локалним економским центрима какав је био Лесковац у XVII веку.

Од времена пада под турску власт Лесковац са својим ширим подручјем припадао је Крушевачком санџаку, Алаџа Хисару. Овај санџак образован

⁷ Дирхам, арапска мера за тежину, 3,207 гр. 400 дирхама једнако је 1,282 кг или 1 ока.

⁸ Pamuk S., 2003, 139-142.

⁹ Bulut M., 2002, 204.

¹⁰ Koll R., 2002, 51.

¹¹ Bulut M., 2002, 221.

је 1455. године, после коначног освајања Крушевца. Припадао је најпре Румелијском ејалету (највиша османска војноуправна јединица), а 1560. године припада Темишварском. Поново се припаја Румелијском ејалету 1582. године и остаје у његовом саставу током XVII века. Лесковац и околина припадали су нахији Дубочица у којој је било и седиште кадије. Сачувани пописи становништва које је водила османска администрација показују да је највећа нахија у Крушевачком санџаку била Дубочица, на чијем се простору налазило око триста насеља, што говори о густој насељености Лесковачке котлине.¹²

Из пописа спроведеног 1516. године долази нам целовит приказ структуре турских феудалних посела у нахији Дубочица, царском добру – хасу, припадала су 22 села, санџак беговом хасу припадало је осам села и сам Лесковац, а остатак од 260 села био је подељен на 10 зеамета са приходима између 20.000 и 100.000 акчи и 174 тимара.¹³

Лесковац се налази у срцу плодне Лесковачке котлине, на месту где се четири важније бочне долине Јабланице, Ветернице, Власине и Пусте реке стичу у средишњу јужноморавску долину. Природна и привредна разноврсност долине изискивала је постојање једног центра размене, а да то буде Лесковац поред средишњег положаја утицала је и чињеница да су све бочне долине нагнуте ка моравској равни, што олакшава долазак у Лесковац. Исто тако, није случајно ни то што се Лесковац налази на Ветерници, на месту где ветерничка долина избија у моравску. На овај начин Лесковац се налазио на балканској саобраћајници чији је један крак од Ниша скретао ка Софији, а други преко Скопља избијао на Солун, повезујући моравско – вардарски правац.¹⁴

Захваљујући конопљи која је у великим количинама расла на муљевитој иловачи у Лесковачкој котлини, али и ужарској радиности и монопола лесковачког краја у томе, Лесковац је израстао у трговачки центар. Потреба за производима од конопље на простору Балканског полуострва условила је формирање трговачких веза са другим просторима на Балкану, те формирање даљег и ширег тржишта, што је омогућило Лесковцу један висок степен економског развоја који не би био могућ само уз помоћ локалног тржишта.¹⁵

О економским активностима у Лесковцу и околини током XVII века сазнајемо једино од путописаца. Турски географ Хаџи Калфа спомиње велики панађур који се одржава и Лесковцу августа. Исти панађур 1669. године посетио је и енглески доктор Едвард Браун који је о панађуру забележио: „Одатле (Прокупља, прим.аут.) одосмо у Лесковац, где се мало шта имало видети осим једне велике куле која изгледа као старинска, али се

¹² Зиројевић О., 1983, 211 – 212.

¹³ Idem.

¹⁴ Зиројевић О., 1969, 165-166.

¹⁵ Перовић М., 1954, 29.

на њој није могло наћи никаквог натписа. Много смо времена провели на великом панађуру који се у тај мах у Лесковцу десио, и било је на њему много народа. Неколико смо пута имали прилике да видимо турске панађуре. Они их обично држе на каквом пространом месту које је ограђено и подељено на улице и проласке према различитој роби која се продаје на панађуру. Ту се може наћи свакојаких тканина и других ствари. Има и свкојаке свирке која нас је прилично забављала, иако је веома слаба. Први смо такав панађур видели у Лесковцу на реци Липерници у Србији: “У извештају надбискупа Петра упућеног Ватикану о каноничној посети 1680. године, каже се за Лесковац да је то град чувен по великиком вашару који се држи у њему и који траје пуних 15 дана (*citta nominate per le superbissimo fiero, che si fa in essa per 15 giorni intieri*) и почиње о празнику Мала Госпојина.¹⁶

На овим вашарима продавала се конопља и производи од конопље, разне тканине, ужад, улари и др., а турски официри из читавог царства посећивали су Лесковац и овај вашар како би се снабдели опремом за коње.¹⁷ Лесковачки вашар привлачио је трговце са читавог Балкана, па се тако у овом периоду бележе и грчки, цинцарски, јеврејски али и чувени дубровачки трговци. Главни производи који су се извозили из лесковачког краја, али и јужне Србије, били су кожа и вуна. Иако кожа и вуна не представљају робу релативно високе вредности, оне не спадају ни у ретку ни у скупочену робу. Да би се задовољиле потребе италијанског увоза и остварио промет већег обима, биле су потребне стотине и хиљаде товара ове робе.¹⁸ Највећи значај у прикупљању робе на простору Србије имали су Прокупље, Нови Пазар и Приштина, а за њима Лесковац, Крушевац, Пећ, Трепча и Ново Брдо.¹⁹ Поред ових производа, из Лесковца и околине извозио се и восак, тако се дубровачки трговац у Лесковцу Иван Мићић обавезао да у Прокупљу испоручи 1177 ока воска.²⁰

Из горе наведених извора и податка може се закључити да је Лесковац током XVII века представљао важан економски и трговачки центар јужне Србије, где су се стицали трговци из разних делова Отоманског царства, али и из околних земаља. Иако немамо податке о пореклу лављих долара у лесковачком музеју, имајући у виду значај Лесковца као трговачког центра, могућност њихове појаве на овим просторима као средство плаћања не треба да чуди.

Лављи долари ковани су све до 1713. године и средином XVIII века их замењују талери Марије Терезије.²¹ Током аустријско–турског рата 1688–1690. год. Лесковац је тешко страдао, Дубровчанин Михаило Бонбарди је

¹⁶ Димитријевић С., 1952, 9.

¹⁷ Перовић М., 1954, 30.

¹⁸ Димитријевић С., 1958, 4.

¹⁹ Idem, 119–120.

²⁰ Idem, 124.

²¹ <http://www.genealogy.ro/banat/leeuwendaalder.html>

у својој књизи Топографија из 1718. године записао следеће о Лесковцу: „Kliskovatium или Gliskovatium, некада славни град са капијама према реци Ветерници, налазећи се у Скопској провинцији данас између бољих једва задржава место познатог града, због ратова које је претрпео када је био опљачкан.“²² Након рата опада активност дубровачких трговаца услед уништења њихових колонија које је пратило овај рат. У XVIII веку забележен је само један пролазак дубровачких трговаца који су из околине Лесковца набављали вуну.

Каталог

1. УТРЕХТ

инв.бр. 66/6

а. MO ARG PRO CON FOE BELG TRA

р. CONFIDENS DNO NON MOVETVR

1616

26,8GR 42,1MM

ИЗНАД ОКЛОПНИКА ОЗНАКА КОВНИЦЕ ШТИТ

WC KM#13, DAVEN#4863

1.

2. ЗАПАДНА ФРИЗИЈА

инв.бр. 66/8

а. MO ARG PRO CON FOE BELG WEST

р. CONFIDENS DNO NON MOVETVR

1638

26,7GR 40,00 MM

ИЗНАД ЛАВА ОЗНАКА КОВНИЦЕ ЉИЉАН,

MINTMASTER NICOLAAS WIJNTGENS 1631-1649

WC KM#14.2

²² Трајковић, 1971, 62.

2.

3. ГЕЛДЕРЛАНД

a. MO ARG PRO CO FOE BELG

p. CONFIDENS DNO NON MOVETVR

1639

26.6GR 41MM

WC KM#15.2 DAVEN#4849

3.

4. ГЕЛДЕРЛАНД

a. MO ARG PRO CON FOE BELG

p. CONFIDENS DNO NON MOVETVR

1641

26.8GR 41MM

WC KM#15.2, DAVEN#4849

4.

5. ЦВОЛЕ

a. MO ARG CIVITA ZWOL A L IMP

p. DA PACEM DOMINE IN DIEBUS NOST

1642

26,7GR 41,4MM

ИЗНАД ЛАВА ОЗНАКА КОВНИЦЕ, ТОЧКИЋ,

MINTMASTER JOHAN VAN ROMUNDE 1629-1646

WC KM#48, DAVEN#4884

СВЕТИ МИХАЈЛО НА ШТИТУ ИСПОД ОКЛОПНИКА

5.

6. ЗЕЛАНД

инв.бр.172

a. MO ARG PRO CON FOE BELG ZEL

p. CONFIDENS DNO NON MOVETVR

1650

26,6GR 41MM

ОЗНАКА КОВНИЦЕ ЛЕВО ОД ШЛЕМА ОКЛОПНИКА ТВРЂАВА,
ИСКОВАНО У МИДЕЛБУРГУ

WC KM#16, DAVEN#4872

6.

7. КАМПЕН

инв.бр. 66/7

a. MO ARG CIV IMP BELG CAMPEN

p. CONFIDENS DNO NON MOVETVR

1682

27.3ГР 42ММ

ИЗНАД ЛАВА ОЗНАКА КОВНИЦЕ ЈАХАЧ

WC KM#35.4

7.

Библиографија:

Bulut M., 2002, The Role of the Ottomans and Dutch in the Commercial Integration between the Levant and Atlantic in Seventeenth Century, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 45, No.2, 197 – 230.

Димитријевић С., 1958, *Дубровачки каравани у Јужној Србији у XVII веку*, Српска Академија Наука.

Димитријевић С., 1952, *Градска привреда старог Лесковца*, Народни музеј Лесковац.

Зиројевић О., 1969, Лесковац у XV и XVI веку, *Лесковачки Зборник IX*, 165 – 171.

Зиројевић О., 1983, Лесковац и његова нахија од 1445. до 1683. године, *Лесковачки Зборник XXIII*, 211 – 269.

Kool R., 2002, The Circulation of Dutch Leeuwendaalders in 17th Century Ottoman Palestine: New Evidence from Two Unpublished Hoards, *Jaarboek voor Munt en Penningkunde* 89, 47 – 68.

Перовић М., 1954, *Лесковац трговачки и индустријски град*, Народни музеј Лесковац.

Sevket P., 2003, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press.

Трајковић Д., 1971, Два латинска текста о Дубочици и Лесковцу у XVI и XVII веку, *Лесковачки Зборник XI*, 63 – 67.

Интернет стране

<http://www.genealogy.ro/banat/leeuwendaalder.html>

Summary

Nebojša Dimitrijević

LION DOLLARS IN THE NUMISMATIC COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM IN LESKOVAC

Numismatic collection of Leskovac museum holds seven pieces of United Dutch provinces currency, Lion thalers, better known as Lion dollars. Unfortunately we don't hold any accounts for acquisition of these coins.

Lion thaler was first coined in 1575 during the struggle for independence of Dutch provinces from Spain. Lion dollar were issued by six Dutch provinces, along with independent issues produced by some major Dutch towns. Lion dollar was lighter than larger denomination coins then in circulation, so clearly it was more advantageous for a merchant to pay foreign debt in lion dollars and this became the coin of choice for foreign trade. Lion dollars of Dutch provinces were extensively used in the developing trade of the Dutch provinces with Ottoman empire starting at the end of the 16th century before official relations even existed between Dutch provinces and Ottoman empire. During second half of 16th century Ottoman Empire experienced economical difficulties that were followed by debasement of ottoman silver coin, akca. During debasement of 1586 akca lost 44% of its silver content, and this continued up to 1640 when akca declined to 0.3 grams. It thus became very difficult to handle, and large number of akces were needed even for small, daily transactions. During this time greater demand emerged for the more stable European coinage, especially the well-known large silver thalers, among them The Dutch lion dollars. After

1620 large quantities of lion dollars were minted nearly exclusively for export to the Ottoman Empire where they were introduced in widespread circulation. During 17th century Leskovac was well established local economical and trading center in Ottoman Empire, well known for its fair. Presence of large number of traders from all corners of Ottoman empire, Dubrovnik, and west Europe, visiting and trading in Leskovac fair, would explain presence of Lion dollars in this area and thus probably in Leskovac museum.